

A TŐKÉS TULAJDONFORMÁK VÁLTOZÁSAINAK NÉHÁNY KÉRDÉSE A SZOVJET KÖZGAZDASÁGI IRODALOMBAN

BATÓ SÁNDOR*

Ebben a cikkben V. P. Skredovnak, a moszkvai Állami Lomonoszov Egyetem Politikai Gazdaságtan Tanszéke professzorának munkásságáról, pontosabban: munkáinak egyik lényeges gondolatmenetéről lesz szó. Skredov professzorral és munkáival moszkvai tanulmányútam alkalmával ismerkedtem meg.

V. P. Skredov professzor a tőkés tulajdon evolúciójának kérdéseivel, a tulajdon vizsgálatának marxi módszereivel foglalkozik, s nemzetközileg is figyelemre méltó eredményeket ért el. Itt közölt gondolatai vitára adhatnak lehetőséget. A vita mellőzésével most csak arra szorítokozom, hogy a tőkés tulajdon evolúciójának egy néhány kérdésében kifejtett álláspontját közöljem.

Munkái magyar nyelven ez ideig nem jelentek meg. Ezért a cikkben közölt orosz nyelvű idézetek az én fordításaim.

* * *

A szabadversenyos kapitalizmusra a termelés résztvevőinek formális cselekvési szabadsága és személyi függetlensége volt a jellemző. „Этому соответствовала форма „абсолютной“ частной собственности отдельных капиталистов на средства и продукты производства.” (Ennek a termelési eszközök és anyagi javak egyes tőkésék „abszolút” magántulajdonának formája felelt meg.) [1] Ebben a korszakban az áruk alapvető tömegét olyan vállalatok termelték, melyek mindegyike elkülönült, egyéni tőkés tulajdonban volt. Napjainkban azonban az áruk döntő többségét magánszemélyek bizonyos csoportjának, társult tőkéséknek, vagy az imperialista államnak a tulajdonában lévő vállalatok termelik. A legújabb kapitalizmus tehát azt eredményezte, hogy az objektív termelési viszonyok a jelenléteken felszínén az *akarati viszonyok* olyan formájában jutottak kifejezésre, amelyeknél az egyes személyek (magántulajdonosok) cselekvési „függetlensége”, „szabadsága” megszűnt. Döntő jelentősége a társult tőkésnek, az alárendeltségi viszonyoknak, a kollektív tőkés különböző funkcióit teljesítő személyek alárendelésének van.

Ezek a változások főként a tulajdon *akarati, jogi viszonyaiban* végbement változások, annak ellenére, hogy a folyamat anyagi alapját a termelőerők fejlődésében bekövetkezett változások képezik.

* Marxizmus – leninizmus Tanszék

A valóságban a tulajdon a *jogi forma* (a birtoklás, a felhasználás és a rendelkezés jogi viszonyainak) és a *közgazdasági tartalom* egysége. A tulajdon jogi formája és közgazdasági tartalma viszonylagosan önállóan fejlődik, de közöttük kölcsönös kapcsolat is van. A tulajdon ugyanazon jogi formája eltérő közgazdasági tartalmat is kifejezhet, s viszont, a termelési viszonyok ugyanazon típusa a tulajdon különböző jogi formáiban is megjelenhet. Nagyon fontos ezért, hogy az objektív termelési viszonyokban végbement változásokat ne tévesszük össze a tulajdon jogi formáinak fejlődésével.

A jogi viszonyok szempontjából a tőkét mint magántulajdont három alapvető ismérv jellemezte. «Во-первых, капитал в вещной форме средств производства и денег принадлежал более или менее значительному числу лиц, был объектом исключительного владения каждого индивидуального капиталиста. Во-вторых, существовала формальная свобода волевых действий этих лиц как товаропроизводителей в отношении принадлежащих им вещей (за исключением незначительных ограничений, установленных законами буржуазного государства). В-третьих, отношения капиталистов между собой в процессе воспроизводства общественного капитала носили характер формального равенства.» [2.] (Először: a tőke a termelési eszközök és a pénz dologi formájában többé-kevésbé jelentős számú személy tulajdonában volt, az egyes egyéni tőkés kizárólagos tulajdonának tárgyaként szerepelt. Másodszor: a tulajdon tárgyát képerő dolgokhoz való viszonyukban ezeknek a személyeknek, mint résztermelőknék (néhány jelentéktelen, a burzsoá állam törvényei által megállapított korlátozó tényező kivételével) megvolt a formális cselekvési szabadságuk. Harmadszor: a társadalmi tőké újratermelési folyamatában a tőkészek egymásközti viszonyait a formális egyenlőség jellemezte.)

A tulajdon ilyen formája az egyszerű árutermelők magántulajdonaként létezett már az ókorban is. A jogi forma szempontjából tehát mind az egyéni tőkés, mind pedig az egyszerű árutermelő egyaránt szabad magántulajdonos volt. A tulajdon közgazdasági tartalma tekintetében azonban különböztek egymástól: az előbbi a bérmunka kizsákmányolásán nyugvó árutermelés, az utóbbi a személyes munkán alapuló egyszerű árutermelés viszonyait fejezte ki. A kapitalizmus örökölte az őt megelőző korszakokban keletkezett tulajdonformákat. De a polgári magántulajdon jogi formája a termelőerők és a tőkés termelési viszonyok fejlődése ellenére hosszabb történeti időszak alatt lényegében változatlan maradt. A manufaktúra tulajdonosa és a gyáros (a gépi nagyipar talaján) tulajdonosi minőségükben egyaránt elkülönült magánszemélyek voltak, akik kizárólag a saját belátásuk szerint rendelkeztek a tulajdonukban lévő termelési eszközökkel. A közgazdasági tartalom szempontjából azonban a magántulajdonuk a kapitalizmus termelési viszonyainak eltérő érettségi fokát fejezte ki.

A jogi forma szempontjából a magántulajdon tehát azt jelenti, hogy a termelési eszközök egyes személyek, nem pedig csoportok, rétegek, vagy valamilyen osztály, vagy az állam tulajdonában vannak. „Magántulajdon, mint a társadalmi, kollektív tulajdon ellentéte — írta Marx —, csak ott létezik, ahol a munkaeszközök és a munka külső feltételei magánszemélyek tulajdonában vannak.” [3] A magántulajdon ebben különbözik a tulajdon bármilyen más jogi formáitól. Nyilvánvaló, hogy a kifejlődött tőkés termelési viszonyok hosszú ideig fenntartották a tulajdon ilyen magánjellegének jogi kifejezését.

Amikor a polgári magántulajdon általános ismérvének a termelés magánjellegét tartják, illetve azt, hogy a termelést a bérmunka kizsákmányolása révén profitszervezési célokra rendelik alá, akkor a közgazdasági tartalom szempontjából

csupán annak legáltalánosabb jellemzését adják meg. Az ilyen meghatározás eltekint a tulajdon jogi formáitól, s nem mutat rá a magán, a társult és az állami tőkés tulajdon közötti különbségre. A tőkés tulajdon ezen jogi formáinak a jellemzésére általában elfogadottak az olyan terminusok, mint a „kollektív”, a „társult”, a „csoportos”, vagy a „korporatív” (részvénytársasági), vagy mint az „állami” tulajdon. A részvénytársaságokra vonatkozóan Marx a „társadalmi” tulajdon kifejezést is használta. A szovjet és a magyar közgazdasági irodalomban a „társadalmi” tulajdon kifejezést azonban csak az egész társadalom érdekeit szolgáló szocialista tulajdonra alkalmazzák.

A fejlett tőkés országokban napjainkban létező tulajdonformák hosszú történeti fejlődés termékei. Azon objektív tendenciáknak az eredményei, melyek még Marx életében kezdtek felszínre jutni. A magántulajdon történetileg nem csupán az eredeti tulajdon, de a tőkés termelés adekvát kifejezési formája is: az áruterelés, mint az elkülönült egyéni magánmunka termékeinek a feltételeiből szükségszerűen adódik.

Amennyiben pedig a kapitalizmus fejlődésével nőtt a tőkefelhalmozás és a tőke koncentrációja, s a termelőerők új fejlettségi fokán pedig mindinkább növekedett az a minimális pénzösszeg, amit ipari tőkeként alkalmazhatnak, a tulajdon magán (egyéni) formája egyre inkább ellentmondásba került a termelőerők továbbfejlődésének szükségleteivel, s korlátozta az egyéni tőkés profitszervezési lehetőségeit.

Miután Marx a folyamat elemzésénél rámutat egyrészt a termelési eszközök kevesek kezében való koncentrációjára, a termelési eszközök „társadalmi termelőerővé” való átalakulására, másrészt magának a munkának mint társadalmi munkának (a kooperációból és a munkamegosztásból adódó) szervezetére, ezt írja: „Mindkét tény eredménye az, hogy a tőkés termelés ellentmondásos formában ugyan, de megszünteti a magántulajdont és a magánmunkát.” [4]

A tőkés tulajdon magánformájának a polgári renden belüli ezen megszüntetési tendenciája a hitel fejlődésével és a részvénytársaságok kialakulásával méginkább fokozódott. A részvénytársaságokban a tőke „...közvetlenül társadalmi tőke (közvetlenül társult egyének tőkéje) alakját ölti, ellentétben a magántőkével, s vállalatai mint társadalmi vállalatok lépnek fel, ellentétben a magánvállalatokkal. Ez a tőkének mint magántulajdonnak a megszüntetése a tőkés termelési mód határain belül”.

«Этот процесс означает эволюцию как в юридической форме, так и в экономическом содержании капиталистической собственности. В акционерных обществах вместо частной собственности отдельных лиц на средства и продукты производства образуется собственность определенной группы капиталистов. Это есть ассоциированная, коллективная собственность.» [6] «Что же касается отношений между самими акционерными компаниями, то они подобно частным собственникам, противостоят друг-другу как обособленные агенты производства и как юридически самостоятельные лица.» [7] („Ez a folyamat egy olyan evolúciót jelent, amely a tőkés tulajdon jogi formájában és közgazdasági tartalmában egyaránt végbemegy. A részvénytársaságokban a termelési eszközök és termékek egyéni magántulajdonát a tőkés meg határozott csoportjainak a tulajdona váltja fel. Ez már társult, kollektív tulajdon.” „Ami pedig a részvénytársaságok közötti viszonyokat illeti, az a magántulajdonosok közötti viszonyokra hasonlít, tehát úgy is mint a termelés elkülönült szereplői és úgy is, mint önálló jogi személyek, szemben állnak egymással.”)

A részvénytársaságok kialakulása és a tulajdon nekik megfelelő társult formája azonban nem szüntette meg a legnagyobb részvényesek részéről a jövedelmek elcsajátításának magán — formáját. A részvénytulajdon csak a termelési folyamatban valóságosan funkcionáló működő tőkére terjed ki. A részvényekben (értékpapírok-

ban) meglévő *fiktív tőke* az, ami az egyes személyek magántulajdonában van. A részvényesek túlnyomó többsége számára a tulajdonosi jogcím gazdaságilag egyszerűen az osztalék megszerzésében realizálódik. „...a társas vállalkozásokra, vasutakra, bányákra, stb. szóíó tulajdoni jogcímeik, mint ugyancsak láttuk, tényleg valóságos tőkére szóló jogcímeiket jelentenek. De nem biztosítanak rendelkezési lehetőséget e tőke felett. Ezt a tőkét nem vonhatják ki. Csak jogigényt biztosítanak a szóban forgó tőke által megszerzendő értéktöbblet egy részére.” [8] Csak a részvények ellenőrző pakettjeit birtokló legnagyobb tőkéseknek van olyan jogi és gazdasági hatalmuk, hogy — közvetlenül vagy alkalmazottaik révén — rendelkezzenek a társaság tőkéjével. Cselekvéseiket csak a nagytőke kollektív akarata korlátozza.

A működő tőke (termelési eszközök) *társult tulajdona* és a fiktív tőke (részvények) *magántulajdona* közötti különbség ezek elkülönült mozgásában fejeződik ki. A fiktív tőke forgalma (adás-vétele) a működő tőke körforgásának semmilyen fázisát sem alkotja. A részvények kézzől kézre történő vándorlása csupán az értéktöbblet megfelelő részének megszerzésére szóló jogcímeik átadását jelenti, de a valóságos tőkének és a részvénytársaság vagyonának, mint a társult tulajdon tárgyának a körforgását nem érinti.

«Таким образом, хотя образование акционерных обществ означает диалектическое отрицание частной формы собственности ассоциированной формой собственности, оно не упраздняет частной формы присвоения доходов (прибавочной стоимости), а лишь изменяет конкретную форму этого частного присвоения.» «... в акционерных обществах сохраняется отделение рабочих от средств производства и не изменяется их положение как продавцов товара рабочая сила.» [9] („A részvénytársaságok kialakulása tehát a tulajdon magánformájának a tulajdon társult formája általi dialektikus tagadása, az a jövedelmek (az értéktöbblet) elsajátításának magán formáját nem szünteti meg, csupán megváltoztatja ennek a magánelsajátításnak a konkrét formáját. „...a részvénytársaságokban is megmarad a munkásoknak a termelési eszközöktől való elválasztása, a munkásoknak, mint a munkaerő-áru eladóinak a helyzete nem változik.”)

Mindössze annyi változott, hogy a tőkés elsajátítás alanyaiként, illetve a munkások kizsákmányolókiként közvetlenül most nem az egyes, hanem a társult tőkések lépnek fel. Marxnak az a következtetése, hogy a tőke mint magántulajdon a tőkés termelési módon belül megszűnik, még abban az időben volt, amikor a részvénytársaság még nem vált uralkodó formává.

„Mióta Marx a fentieket megírta — jegyezte meg Engels, — mint ismeretes, az ipari vállalkozás olyan új formái fejlődtek ki, amelyek a részvénytársaság második és harmadik hatványát képviselik.” [10]

A termelés társadalmisításának objektív tendenciája és a tulajdonjog formai megváltozása a bankrendszerben és a részvénytársaságokban mutatkozott meg, s különböző formákban, a gazdaság és a jog tőkés monopolizációjában fejlődött tovább. A monopolista szövetségek keletkezése, az ipari és a banktőke finánciókévé történő összeolvadása a tőkés termelés új fejlődési szakaszát jelentette. A tőke centralizációja és társadalmisítása túl nőtt az egyes részvénytársaságok keretein.

A közvetlenül társadalmi tőke eredetileg a bankok pénztőkéiként jött létre, amely az ipari tőkével, mint magántőkével állt szemben. A részvénytársaságok kialakulásával a bankoknál lévő társadalmi tőke egyesült az ipari tőkével, s ezek új formáiként kialakult a finánciótőke, illetve a tőkések olyan szűk csoportja, akik már pusztán a fiktív tőke tulajdonosai, s akik a részesezési rendszer révén a társadalmi tőke jelentős hányadát ellenőrzik.

A magánelsajátítás közvetlen eszköze itt már nem a termelés és az áruk reali-

zálása, hanem az arra irányuló „szervezői” tevékenység, hogy növeljék az egyes személyek tulajdonában lévő fiktív tőke „értékét”. A fiktív tőke mozgása végül is elszakad a valóságos termelési folyamattól, a működő tőke körforgásától, de közvetve ellenőrzi a működő tőke mozgását.

A mondottak szerint tehát:

«Начало превращению промышленного капитала в общественную форму положили акционерные общества.» [11] (Az ipari tőke társadalmi formává való átalakulásának alapját a részvénytársaságok rakták le.)

«Развитие системы участия и расширение связи акционерных компаний с кредитно-банковскими учреждениями еще более усилили тенденцию к превращению частного капитала в общественную форму.» [12] (A részesedési rendszer fejlődése és a részvénytársaságok bankhitelintézetekkel való kapcsolatainak kibővülése még inkább fokozta a magántőke társadalmi formába történő átalakulásának tendenciáját.)

Néhány szovjet közgazdász, így pl. Sz. Szdobnov („Voproszi ekönomiki”, 1969. 2. sz., 9. old) kétségbe vonja azt a következtetést, hogy a magántulajdon a tőkés termelés módon belül megszűnik, s „A tőke” II. kötetére hivatkozik, ahol Marx miután rámutat arra, hogy a magántőkés profitérdekek akadályozzák az erdősítést, ezt írta: „...a tőkés-vállalkozás...akkor is magánüzem, ha az egyes tőkés helyébe a társult tőke lép.” [13] Ellenben, „A tőke” III. kötetében, a részvénytársaságok vizsgálatánál Marx megjegyzi: „Olyan magántermelés ez, amelyet nem ellenőriz a magántulajdon.” [14]

Ez a tény a polgári tulajdon belső ellentmondásainak dialektikája.

A magántulajdon tőkés termelési mód határain belüli megszűnésének új, még magasabb foka az állammonopolista gazdasági rendszer keletkezésével és kiszélesedésével kapcsolatos. A termelési eszközök egy bizonyos hányadának az imperialista állam tulajdonába való átmenete azt jelenti, hogy a termelési eszközök tulajdonképpen az egyes tőkés magántulajdonából, vagy a kollektív tőkés társult tulajdonából a burzsoázia, mint politikailag uralkodó osztály tulajdonába megy át. Ez esetben a tulajdon jogi formájának változása azt jelenti, hogy a termelési eszközöket mostmár az állam birtokolja, az állam rendelkezik velük. Az állam pedig nem az egyes, vagy a társult tőke, hanem a tőkés osztály legfelső rétegének, lényegileg a finánciókének az akaratát valósítja meg.

«Исторически развившаяся таким образом общественная форма капитала и являясь той всеобщей экономической основой, из которой объективно выросла государственная форма собственности первоначально на денежный, а затем и на производительный капитал. Вместе с тем возникновение и развитие данной формы собственности было подготовлено усилением открытой К. Марксом объективной тенденции к упразднению капитала как частной собственности, которая в свою очередь вытекала из обобществления капитала.» [15] (A tőke történelmileg kifejlődött társadalmi formája tehát az az általános közgazdasági alap, amelyből objektíve nőtt ki a pénz, majd pedig a termelőtőke tulajdonának állami formája. Ugyanakkor a tulajdon ezen formájának kialakulása és fejlődése készítette elő a tőke mint magántulajdon megszűnése objektív tendenciájának fokozódását, melyet Marx fedezett fel, s amely a maga részéről a tőke társadalmisításából adódik.)

A működő tőke magántulajdonának a részvénytársaságokon belüli megszűnése — Marx meghatározása szerint — önmagát megszüntető ellentmondás, „Ilyen ellentmondásként mutatkozik aztán megjelenésében is. Bizonyos területeken monopóliumot létesít és ezért kihívja az állami beavatkozást.” [16]

A gazdasági életbe történő állami beavatkozás növekedésének tendenciája, e tendenciának az elemei még Marx életében kibontakoztak, a társadalmi tőke jelentős hányada ment át állami tulajdonba.

A jelenkori állami tőkés tulajdon nem csupán a tőke mint egyéni magántulajdon, hanem a tőke mint társult tulajdon megszüntetését is jelenti. Az állami tulajdon a tőke társadalmasításának legmagasabb formája, a tőke magánjellege tagadásának eredménye.

A régi kapitalizmusra tehát a polgári tulajdon magán formája volt a jellemző, ezzel szemben a legújabb kapitalizmust a tőkés tulajdon társult, monopolista, illetve állami formáinak az uralma jellemzi. A valóság ezen tényei kétségbevonhatatlanul igazolják Marxnak a közel egy évszázaddal ezelőtti felfedezését, a magántulajdon tőkés termelési módon belüli megszűnésének tendenciáját.

* * *

A polgári tulajdon legújabb formáinak léte — az imperializmus ideológiai védelmezőinek a véleménye ellenére — ragyogó bizonyítéka a marxizmus igazságának, életerejének. Napjainkban maguk a polgári ideológusok is kénytelenek elismerni a magántulajdon növekvő kiszorításának tényét. De Osztályhelyzetüknek megfelelően ezt aényt arra használják, hogy növeljék a burzsoáziának a széles tömegekre gyakorolt befolyását, s a társult, illetve az állami tulajdont úgy tüntetik fel, mintha az már az egész társadalom érdekeit, a közjót szolgálná. Ami pedig a reformistákat illeti, ők a polgári tulajdon legújabb formáiban a munkásosztály állami hatalmáért folytatott forradalmi harcról való lemondás egyik alapját látják.

A tulajdon magán formájának a tőkés termelés döntő területein való megszűnése azonban korántsem azt bizonyítja, hogy a kapitalizmus önmagától megszűnik. Ez egy olyan folyamat, mint már Marx is bebizonyította, amely a tőkés termelési mód fennmaradása mellett megy végbe. A magántulajdon ellentmondásos formákban szűnik meg, nevezetesen a társult tulajdonnak a társadalom jelentéktelen kisebbsége általi elsajátítása formájában. A részvénytársaságok, illetve az állam kezében koncentrált termelési eszközöket és anyagi javakat e kevesek gazdasági érdekei szerint alkalmazzák. „Ez a kisajátítás azonban magában a tőkés rendszerben antagonisztikus alakban jelenik meg, mint a társadalmi tulajdon kevesek által történő elsajátítása;...” [17]

Amennyiben a tőkés tulajdon társult és állami formája nem küszöböli ki a munkásoknak a termelési eszközökről való elválasztását, s amennyiben a termelési eszközöket kevesek gazdasági érdekében alkalmazzák, annyiban e tulajdonformák nem oldják meg és nem is képesek megoldani a kapitalizmus alapvető ellentmondását, hanem csak azt jelentik, hogy ez az ellentmondás új alakban fejlődik tovább. „Új fináncarisztokráciát hoz létre, az élősdiek új fajtáját, terkvovácsok, gründolók és pusztán névleges igazgatók alakjában; a szédelés és csalás egész rendszerét hívja életre a gründolással, részvénykibocsátással és részvényekkel való kereskedéssel kapcsolatban.” [18]

A tulajdon társult formáinak a kialakulása azt mutatja, hogy az ezekhez tapadó gazdasági és jogi viszonyok átmeneti jellegűek, olyan társadalmi elemi formák, melyek egyre közelebb viszik a társadalmat a szocializmushoz.

Marx a részvénytársaságokat úgy jellemezte, mint szükségszerű átmeneti formát ahhoz, hogy a termelési eszközök a társult termelők közvetlen társadalmi tulajdonává váljanak. „...a tőkés részvénytársaságokat...átmeneti formáknak kell tekinteni a tőkés termelési módból a társult termelési módba,...” [19] A gazdasági és jogi viszonyok átmeneti jellege az imperializmus korszakában továbbfejlődik. „Érthető,

hogy miért *halódó* kapitalizmus az imperializmus, miért *átmenet* a szocializmusba: a kapitalizusból kinövő monopólium már a kapitalizmus haldoklása, a szocializmusba való átmenetének kezdete.” [20]

Az imperializmus feltételei között a társadalmi viszonyok átmeneti jellege a jelenségek felszínén a tulajdon új jogi formáinak, mindenekelőtt az állami tulajdonnak a keletkezésében és fejlődésében mutatkozik meg. A magántulajdontól eltérően a termelési eszközök burzsoá állami tulajdona az azonos típusú vállalatokat *egységes* tulajdonban egyesíti, s lehetővé teszi a központi irányítás különböző formáinak megvalósítását.

Ugyanakkor az állami szektoron belül, annak ellenére, hogy a kiszákmányolás és az antagonisztikus ellentmondások továbbra is fennmaradnak, olyan viszonyok alakulnak ki, melyeket az új társadalmi rendszer is örököl és továbbfejleszt. Ebben az esetben a szocialista forradalom győzelme után nem merül fel az államosítás problémája. Maga az a tény, hogy az államhatalmat a munkásosztály veszi át, lehetővé teszi, hogy a termelési eszközöket a dolgozók érdekében alkalmazzák, s hogy ezzel felszámolják az állami tulajdon kevesek általi birtoklását.

Az állammonopolista kapitalizmust ily módon mint az új, szocialista termelési módba vezető átmeneti rendszert, nem csupán a gépi nagyipari termelés szervezete, nem is csupán a termelőerők bizonyos fejlettségi szintje, hanem az új közgazdasági és jogi viszonyok bizonyos *elemei* is jellemzik. Éppen ezért az állammonopolista gazdasági rend a proletárforradalom győzelme esetén közvetlenül szocializmusba mehet át. „...a forradalom viszonyai között, forradalom idején az állammonopolista kapitalizmus *közvetlenül* átmegy a szocializmusba.” [21]

Következésképp, a marxizmus-leninizmus nem tagadja, hogy a szocialista társadalmi viszonyokba vezető átmenet elemei a tőkés társadalmon belül megérlelődnek; de a reformistáktól eltérően, akik a polgári tulajdon legújabb formáiban a forradalmi harcra való lemondás alapját látják, a marxisták úgy tekintik e tulajdonformákat, mint a szocialista forradalom és a szocialista építés sikeres megvalósításának egyik fő feltételét.

„Az ilyen kapitalizmus 'közelsége' a szocializmushoz a proletariátus igazi képviselői számára érv a szocialista forradalom közelsége, könnyűsége, megvalósíthatósága, halaszthatatlansága mellett, de semmiképpen sem érv amellest, hogy ennek a forradalomnak tagadását és a kapitalizmus szépitgetését, amivel minden reformista foglalkozik, türelmesen elnézzék.” [22]

A tőkés termelési mód keretei között kialakuló, a szocializmusba vezető átmeneti viszonyok a gazdaságnak nem sajátos szektorai, hanem a tőkés formákon belül szüntelenül érlelődő viszonyok. Ez a helyzet objektíve nehezíti az átmeneti viszonyok elemzését, amennyiben a konkrét valóságban a szocializmushoz vezető átmeneti viszonyok nem tagadják a tőkés kiszákmányolási viszonyokat, hanem csak azok megjelenési formáit változtatják meg. Következésképp, a polgári tulajdon szocializmushoz vezető *átmeneti formáit* meg kell különböztetni a szocialista tulajdonformáktól. Az előbbi a tőkés termelési módon belüli evolúciós folyamat, az utóbbi csak a szocialista forradalom eredményeként alakul ki.

«Таким образом, в пределах капиталистического способа производства возникают такие формы и отношения (отдельные элементы непосредственно общественного труда, подрыва товарного производства, планомерной организации, юридическая форма государственной собственности), которые после перехода государственной власти в руки рабочего класса освобождаются от капиталистической оболочки и прежде всего от подчинения использования государственной и ассоциированных форм собственности интересам эксплуатато-

ров, превращаются в формы социалистической собственности.» [23] (Ily módon a tőkés termelési mód keretei között olyan formák és viszonyok (a közvetlenül társadalmi munka egyes elemei, az áruterelés bomlása, a tervszerűség jelei, az állami tulajdon jogi formája) jönnek létre, amelyek, miután az államhatalom a munkásosztály kezébe ment át, a tulajdon állami és társult formáit megszabadítják tőkés burkától, mindenekelőtt attól, hogy a tulajdonformákat a kizsákmányolók érdekei szerint alkalmazzzák, s ezzel szocialista tulajdonformákká alakulnak.)

„A szocialista forradalom éppen abban különbözik a polgáritól, hogy az utóbbi esetben megvannak a kapitalista viszonyok kész formái, ellenben a szovjethatalom, a proletárhatalom, ilyen kész viszonyokat nem kap, hacsak nem számítjuk a kapitalizmus legfejlettebb formáit, amelyek lényegében csak az ipar kis felső rétegére terjedtek ki, a mezőgazdaságot pedig egészen csekély mértékben érintették.” [24]

Mint látjuk, Lenin egyáltalán nem azt tartotta, hogy a régi társadalmon belül ne léteznének olyasféle társadalmi formák, amelyeket a proletárhatalom a szocialista építés folyamán felhasználhatna. Napjainkban a fejlett tőkés országokban az átmeneti viszonyok az érettség olyan magas fokát érték el, hogy az államhatalomnak a forradalmi munkásosztály kezébe kerülése esetén a szocializmus építése könnyebb feladat lesz.

De a szocializmus felé vezető, az imperializmus által létrehozott átmeneti viszonyok semmilyen érettsége sem szünteti meg az embernek ember általi kizsákmányolását, csupán új formában jeleníti meg azt. A tőkés tulajdon legújabb formáinak ezt az oldalát feltétlenül hangsúlyozni kell, de figyelembe kell venni azokat az elemeket és formákat is, amelyek a társadalmat a szocializmus irányába viszik. E két oldalnak a polgári tulajdon társult formáiban való megkülönböztetése lehetővé teszi az imperialista és reformista ideológia elleni tényleges harc sikerét.

Amikor rámutatunk azoknak a reményeknek az illuzórikus voltára, melyek szerint proletárforradalom nélkül is meg lehet szabadulni a tőkés elnyomástól ugyanakkor nem szabad mellőzni a tulajdon állami és társult formái, vállalatai irányításának demokratizálásáért folytatott harc jelentőségét sem, hiszen a tőkés rend feltételei között ez megkönnyíti a munkások irányításban való részvételét. Az államhatalomnak a munkásosztály általi forradalmi meghódítása esetén kedvezőbb feltételeket teremt a szocialista átalakulás számára.

IRODALOM

1. «*Капитал*» К. Маркса и проблемы современного капитализма (Издательство Московского университета. 1968., 171.)
2. Государственно-монополистический капитализм. Общие черты и особенности. (Издательство Политической литературы. Москва, 1975., 104.)
3. Marx – Engels Művei. 23. köt., 711. Budapest, 1967)
4. Marx: A tőke III. 271 – 272. (Budapest, 1961)
5. uo. 432.
6. В. П. Шкредов: Об изменении форм капиталистической собственности (Вестник Московского университета № 6. 1969., 17.)
7. Uo.
8. Marx: A tőke III. 469. (Budapest, 1961.)
9. В. П. Шкредов: Об изменении форм капиталистической собственности (Вестник Московского университета № 6. 1969., 18.)
10. Marx: A tőke III. 433. – Engels megjegyzése. Budapest, 1961.)
11. Государственно-монополистический капитализм. Общие черты и особенности. (Издательство Политической литературы. Москва, 1975., 103.)
12. Uo.
13. Marx: A tőke II. 214. Budapest, 1961.)
14. Marx: A tőke III. 434. Budapest, 1961.)

15. Государственно-монополистический капитализм. Общие черты и особенности. (Издательство Политической литературы. Москва, 1975., 103.)
16. *Marx*: A tóke III. 434. Budapest, 1961.)
17. Уо. 435.
18. Уо. 434.
19. Уо. 436.
20. *V. I. Lenin*: Összes művei 30. köt., 160. (Kossuth K., 1971.)
21. *V. I. Lenin*: Összes művei 34. köt., 372. (Kossuth K., 1967.)
22. *V. I. Lenin*: Összes művei 33. köt. 62. (Kossuth K., 1965.)
23. *В. П. Шкредов*: Об изменении форм капиталистической собственности (Вестник Московского университета № 6. 1969., 22—23.)
24. *V. I. Lenin*: Összes művei 36. köt. 6. (Kossuth K., 1972.)

SOME QUESTIONS OF THE CHANGES IN CAPITAL OWNERSHIP FORMS, TREATED IN THE SOVIET ECONOMIC LITERATURE

S. Bató

The views of V. P. Shkredov, Professor of Political Economy in the Moscow State Lomonosov University, relating to the evolution of capital ownership, are reported. Shkredov examines capital private ownership in the evolutionary process of capital ownership, and also its economic content and legal forms, and comes to the conclusion that with the development of the various forms of company (share company) capital, monopolies, finance capital and the modern capitalist state ownership, the tendency for capitalist private ownership to cease is taking place within the capitalist production method. Hence, within the capitalist production method (though in antagonistic form), there are appearing certain elements of the transitional conditions leading to socialism.

EINIGE FRAGEN DER VERÄNDERUNG DER KAPITALISTISCHEN EIGENTUMSFORMEN IN DER SOWJETISCHEN ÖKONOMISCHEN LITERATUR

S. Bató

Es werden die Ansichten von V. P. Skredov, Professor des Lehrstuhls für polische Ökonomie an der Moskauer Staatlichen Lomonosov-Universität, über die Evolution des kapitalistischen Eigentums bekanntgegeben. V. P. Skredov macht im Evolutionsprozess des kapitalistischen Eigentums das kapitalistische Eigentum bzw. dessen ökonomischen Inhalt und juristische Form zum Gegenstand seiner Untersuchungen und kommt zu dem Schluss, dass sich mit der Herausbildung des vergesellschafteten (Aktiengesellschafts-) Kapitals, der Monopolen, des Finanzkapitals und der verschiedenen Formen des modernen kapitalistischen staatlichen Eigentums innerhalb der kapitalistischen Produktionsweise die Tendenz zum Aufhören des kapitalistischen Privateigentums entfaltet. Damit kommen innerhalb der kapitalistischen Produktionsweise — allerdings in antagonistischen Formen — gewisse Elemente der zum Sozialismus führenden Übergangsverhältnisse zustande.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОБ ИЗМЕНЕНИИ ФОРМ КАПИТАЛИСТИЧЕСКОЙ СОБСТВЕННОСТИ В СОВЕТСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Ш. Бато

Статья знакомит со взглядами профессора кафедры политэкономии МГУ им. Ломоносова В. П. Шкредова относительно эволюции капиталистической собственности. Из общего процесса эволюции капиталистической собственности Шкредов предметом своего исследования имеет капиталистическую частную собственность, её экономическое содержание и юридическую форму, и приходит к выводу о том, что в результате появления объединённого (акционерного) капитала, монополий, финансового капитала и одновременно различных форм капиталистической государственной собственности внутри капиталистического способа производства проявляется тенденция исчезновения капиталистической частной собственности. В силу этого в рамках капиталистического способа производства формируются — хотя и в антагонистических формах — некоторые элементы периода постепенного перехода к социализму.